

ДЕКІЛЬКА ПРИЧИНОК ДО ІСТОРІЇ ФРАНКОМОВНОЇ ФРАНКІАНИ (ФРАНЦІЯ, БЕЛЬГІЯ).

Бібліографічний огляд

Ярема Кравець

Автор цього матеріалу вже декілька разів звертався до проблем, пов'язаних із франкомовною Франкіаною, друкуючи свої дослідження, зокрема, у таких наукових виданнях, як "Українське літературознавство. Іван Франко. Статті і матеріали" [вип. 68, Львів, 2006. – С. 194-207] та "Іноземна філологія" [вип. 115, Львів, 2006. – С. 226-237]. Поява в останні десятиріччя у Франції та Бельгії антологічних видань, в яких з-поміж українських письменників багато презентований і Іван Франко, інших франкомовних літературознавчих праць, де Каменяр займає належне місце, особливе зацікавлення в останній час українських літературознавців творчістю письменника висувують необхідність якнайповнішого висвітлення усього того, що стосується сприйняття спадщини Івана Франка у франкомовному світі. А звідси, настійна необхідність опрацювання обширної наукової проблеми "Іван Франко у франкомовній критиці і перекладах".

Вважаємо, отже, доцільним, дотримуючись хронології їхньої появи, подати декілька літературознавчих видань, надрукованих у франкомовному світі, в яких знаходимо цікаве з точки зору світового Франкознавства трактування творчості Каменяра.

Видання "**Petite histoire de la littérature ukrainienne**", 86 р. Préface Michel Cadot, PUF-Paris 1996 ("Коротка історія української літератури") належить Ользі Вітошинській [1900-1996], знаному літературознавцеві, докторові університету Sorbonne Nouvelle (Париж 3), яка часто друкувалася під псевдонімом Софія Наумович, залишивши цілу низку праць, пов'язаних із різноманітними аспектами української культури. Вона була, зокрема, ініціаторкою проведення в Парижі низки українознавчих колоквіумів – "Дні Івана Франка" (1977), "Леся Українка" (1983), "Україна і Франція у ХІХ столітті" (1987).

Творчості Івана Франка авторка торкнулася у розділі 2 згаданої праці (С. 53-56) під назвою "Три велети" (Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка).

Свою розповідь про Каменяра авторка розпочинала лаконічним викладом біографії письменника, розповіддю про арешт 1877 р., розрив із Ольгою Рошкевич, заснування української радикальної партії (1890 р.), невдалу спробу після одержання звання доктора філософії у Відні розпочати працю професором Львівського університету. О. Вітошинська рівно ж розповідала про триразову спробу І. Франка стати депутатом Галицького сейму та Віденського парламенту, а далі про відмову І. Франка від кафедри у Софіївському університеті після кончини М. Драгоманова.

"Незвичайна спадщина Івана Франка, зазначала авторка праці, характеризується дивовижною рисою, яка полягає в тому, що кожен читач знаходить у ній щось цікаве і щось неприємне. Вона має проте багато спільних моментів із іншими письменниками та поетами. Деякі його персонажі викликають наше співчуття, інші спонукають до справедливого обурення і зневаги. У нього ми також чуємо відгомін голосів минулого, гомін сьогоденних голосів. Але щодо своєї передбачливості стосовно майбутніх подій він помилявся дуже рідко" [С. 54].

© Кравець Я., 2009

О. Вітошинська подала коротку характеристику видань І. Франка – від першої добірки 1876 р. “Балади і розкази” до поетичного видання 1906 р. “*Semper tiro*”, згадавши також і прозову творчість письменника – його десять романів, більше сотні оповідань і казок. “*Найвідомішим його романом, писала дослідниця, є “Захар Беркут”, твір історичного жанру, що приніс йому першу літературну премію*”. Не оминула авторка і драматургічної діяльності І. Франка, виділивши зокрема своєю увагою “Украдене щастя”, яке зазнало надзвичайного успіху серед глядачів. Українська письменниця і літературознавець ще раз епізодично повернулася до типологічної подібності між комедією І. Франка “Учитель” і твором Марселя Паньоля “Топаз”, про що вже говорила у своєму виступі під час проведення 1977 року Паризького симпозиуму “Іван Франко”.

Серед історичних праць І. Франка авторка розділу вирізняла його студію “Молода Україна”, найцікавішу із студій Каменяра – важливий документ, в якому говориться про двадцять п’ять років культурного життя українців ХІХ ст. по обидва боки кордону.

Творчість Івана Франка, резюмувала О. Вітошинська, займає дуже важливе місце в українській літературі. Окрім наукової діяльності у різноманітних галузях, “*він активно працював в історії, етнографії, етнології, науково-літературній критиці, редагував численні історичні та сучасні дослідження*” [С. 56].

Свою студію Ольга Вітошинська завершувала розлогою цитатою про Івана Франка французького науковця, літературознавця, вихідця із Буковини Еммануїла Райса, знаного своєю передмовою 1967 р. до видання “*La nouvelle vague littéraire en Ukraine*”: “*...У Галичині з’явився Іван Франко – це один після Шевченка геніальний чоловік, наймогутніший і найуніверсальніший, якого дотепер дав український народ. То був чоловік енциклопедичної культури, знавець численних, таких не подібних між собою галузей, як лінгвістика, археологія або соціологія, людина невичерпної працездатності майже у всіх гуманітарних науках. Поет, романіст, полеміст, історик, етнограф, філософ, учений, а також митець, він набагато випереджав свій час у всіх галузях, яких торкався. Ця дивовижна людина писала широкопанорамні твори, дуже новаторські, водночас вельми сучасні і неймовірно особистісні, писала так багато, що досі ще неможливо досягнути кількості його рукописних творів, а також праць, надрукованих у світовій літературно-науковій періодиці. У багатьох галузях він був першовідкривачем*” [С. 56].

Розділ про Івана Франка український літературознавець ілюструвала декількома фрагментами поетичних творів письменника (“Каменярі”, “Супокій”, “Притча про красу”) із перекладної добірки бельгійського українця Андрія Свірка, а також дуже вдалим супровідним коментуванням окремих моментів із життя Каменяра, що могли спричинитися для кращого пізнання творчості Івана Франка франкомовним читачем.

Наступні дві вагомні франкомовні презентації стосовно Ів. Франка – літературознавча і художня – пов’язані із виданням 12-томної бельгійської антології “**Patrimoine littéraire européen. Anthologie en langue française**” (“Літературна Європейська спадщина” (1993-2000)). Розділ про Івана Франка у цій антології містився у 12 т. названому “Глобалізація Європи”(“Європа у світі”), що обіймає 1885-1922 роки.

Це унікальне видання, в якому маємо також розділи про “Слово о полку Ігоревім”, М. Гоголя, Т. Шевченка та Лесю Українку, було опрацьоване великим авторським колективом французьких та бельгійських літературознавців і надруковане у Брюсселі університетським видавництвом De Boesck.

Літературознавець Кльод Пішуа, один із керівників проекту, так писав про це видання у передмові до останнього 12 т. Антології: “*Трохи менше, як десять років тому Жан Кльод Полс мав намір просити мене, написати передмову до першого*

тому цього видання. Сьогодні він мені пропонує закрити разом із ним (можливо, на певний час?) цю величезну споруду: я бачив її задум, підготовку, виконання. Не мав щодо неї жодного сумніву. Успіх винагородив нас за таку віру. Дванадцять томів, чотирнадцять книг, сотні добровільних співпрацівників, яких вибрали із найкращих знавців та спеціалістів. (...) Відомо, як багато важили мова і література в самоусвідомленні народів Центральної та Східної Європи, підкорених або закріпачених могутніми державами, саме для їхнього самоусвідомлення, яке привело їх до автономії або незалежності (...) Жан-Кльод Поле вирішив зупинити історію творення цієї європейської спадщини 1922 роком, який є водночас роком заснування радянської Росії і смерті Пруста [...]. Далі європейська спадщина перестала бути чисто європейською: вона стає американською і крайньосхідною. Західна культура, яка надає цьому слову глобалізація найбільш зрозумілого значення, повинна враховувати глобалізацію присутню вже у 12 т., в якому, вона залишається вписаною у європейські рамки. Глобалізація! Не будьмо настільки песимістами, думаючи, що наша європейська культура повинна її боятися”.

Презентація Ів. Франка у 12 т. Антології відкривається вступною статтею про письменника [С. 690-692] авторства академіка Аркадія Жуковського, голови НТШ у Європі, який значився серед великого колективу авторів передмов до цього багатотомного видання.

Освітвши головні віхи життя і творчості Ів. Франка, автор передмови зосередив свою увагу на наступних вузлових питаннях світового франкознавства: Ів. Франко учений енциклопедичних знань, перший із реалістів української літератури і перший поет після Шевченка, який своєю добіркою 1887 “З вершин і низин” увів нове звучання у соціальну ліричну поезію; він є поетом епічного настрою, неореалістичних тенденцій, філософської тематики, автором поетичної добірки “Скорбні пісні” (1900), що є медитуванням поета над власною долею. Прозова творчість І. Франка нараховує понад 100 оповідань і більше десяти повістей та романів. І. Франко – автор театральних творів, творів для дітей, перекладів із 14 мов, історичних і літературно-критичних праць, які також займають виняткове місце у його творчому і науковому доробку.

Вступну статтю про Івана Франка академік А. Жуковський завершував інформацією про коло інтересів письменника стосовно сучасної української літератури, важливіші праці з теорії літератури, його багатогранну діяльність в галузі мовознавчих, етнографічних, фольклористичних, історичних, економічних, філософських та інших студій, впливом на нього різних тогочасних науково-філософських течій, які відобразилися на світогляді письменника.

Нам особливо цікаво зазначити, що у списку тих праць, які автор передмови рекомендував для ознайомлення із творчістю Ів. Франка, містилися видання “Іван Франко і світова культура” (матеріали Симпозіуму 1986 р.) та “Іван Франко: письменник мислитель, громадянин” (матеріали Міжнародної конференції 1996 р.), ЛНУ ім. Ів. Франка, вид. “Світ”, 1998 р.

Літературна частина розділу “Франко” [С. 692-704] бельгійської Антології містила наступні твори письменника:

“Каменярі” (нова редакція перекладу Е. Круби); “Безмежне поле” та “Ой ти, дівчино, з горіха зерня” – переклади французької поетеси українського походження Алін Дорош, спеціально зроблені для Антології; “Якби ти знав, як много важить слово” (пер. А. Свірка); “Картина Бенгалю” (розд. 1. роману “Boa constrictor” (пер. В. Гопнер); “Schönschreiben” (пер. Н. Бойко-Яцури зроблений для Антології).

Завершальним етапом літературної франкомовної Франкіани можна вважати розділ “Ivan Franko” (1856-1916) у виданні “**Anthologie de la littérature ukrainienne**

du XIe siècle au XX siècle”, що було підготовлене НТШ в Європі і надруковане 2004 р. у Києві видавництвом Олени Теліги.

Як і в згаданому нами бельгійському виданні, передмова до художньої частини подачі окремих поетичних і прозових зразків творів Ів. Франка [С. 310-314] належала академікові Аркадієві Жуковському; передмова, фактично, була (за винятком окремих речень, або стилістичних уточнень) передруком тексту із бельгійського антологічного видання “Літературна європейська спадщина”. Автор передмови давав, окрім того, обширний бібліографічний список франкознавчих монографічних праць і видань, зокрема авторства академіка М. Возняка, літературознавців С. Шаховського, І. Бутича, М. Мороза та ін., згадав франкомовну дисертацію Б. Глинського “Ivan Franko et Emile Zola”, а також ювілейні видання франківських святкувань 1986 та 1996 років, про які вже говорилося.

Літературна частина франкознавчої подачі [С. 315-367] складалася із наступних творів І. Франка: *прозові твори* “Воа Constrictor” (уривок) [пер. Вери Гопнер, М. 1962]; “Schönschreiben” [пер. Наталки Бойко-Яцури]; “Перехресні стежки” (пер. Жінет Максимович) (уривок) (К., 1986); “Бориславські оповідання” із циклу “На роботі” [із видання Le Voа constrictor М., 1962]. Цикл “Борислав. Картини із життя підгірського народу”: “У глибінь”, “У штольні”; “Задуха і її царство”; “Доля ріпників”. *Вірші Івана Франка* – “Каменярі” [пер. Еміля Круби]; “Вічний революціонер” [пер. Антуана Мартеля]; “Не пора, не пора” [пер. Ілька Борщака]; “Якби ти знав...” [пер. А. Свірка]; “Ой ти, дівчино, з горіха зерня...”; “Мойсей” (Пролог). – [пер. Алін Дорош; “Мойсей”, р. I, III, - [пер. А. Свірка]. *Драматургія* – “Украдене щастя” (дія V, сцени 2-4) – [пер. Ольги Мандзюкової-Камель].

Слід зазначити, що лише окремі з цих публікацій, як-от переклади Алін Дорош, були зроблені спеціально для цієї Антології; решта ж передруковувалася із різноманітних франкомовних видань, що з’являлися з 20-х рр. XX ст. у Франції та Бельгії, або ж у видавництвах іноземної літератури України та Росії.

Окремі цікаві сторінки бельгійської Франкіани, пов’язані із пастирською діяльністю у франкомовній Бельгії, зокрема у м. Шарлеруа провінції Ено, отця Івана Кота [1911-1997], знаходимо у книзі **“Отець Іван. Христовий воїн на чужині”** доктора церковного права УКУ о. Михайла Димида, (вид-во “Свічадо”, 2008, 88 стор.).

Як активний і невтомний організатор духовного та культурного життя української парохії у Бельгії, о. Іван Кіт збирав українську громаду шахтарського міста Шарлеруа та околиць для постійних урочистих академій на честь Тараса Шевченка, пам’яті генерала Тараса Чупринки, головного отамана Симона Петлюри, полковника Євгена Коновальця, ювілеїв отця Маркіяна Шашкевича, відзначення голодомору в Україні та річниці битви під Крутами. Саме серед таких велелюдних акцій відбувалися і святкування річниць Івана Франка, урочистих академій, на яких дуже часто виступав зі своїм відчитом саме о. Іван Кіт. Не одна така акція, присвячена Каменяреві, була пов’язана із оселею “Франкополе” у бельгійських Арденнах. Саме 1966 р., у ювілейний рік для українського письменника – 110 років з дня його народження і 50 років з дня смерті – українська громада Бельгії вирішила придбати землю під будівництво відпочинкового центру для української молоді з Бельгії, Франції та Голландії. Придбану місцину назвали Франкополе, тобто Франкове поле. У дні, коли Франкополе відзначало своє десятиліття, при в’їзді на територію центру відкрили пам’ятник українському письменникові. Тут за усталеною вже традицією проводяться літні виховні дитячі та юнацькі табори.

Автор видання “Отець Іван. Христовий воїн на чужині”, який особисто знав о. Івана Кота, опрацьовував його великий архів і пастирський щоденник, відзначає особливо активну участь душпастиря у заходах суспільно-політичного спрямування,

в організації яких о. Кіт брав безпосередню участь, неодноразово виступаючи із рефератами та доповідями. Частими були і заходи літературного спрямування, де проводилися і вшанування роковин від дня народження Івана Франка. Цікавими були і “Українські тижні”, зініційовані парохом, під час яких відбувався показ кінострічок і вистав на теми, взяті із значніших творів української літератури. До слова сказати, о. І. Кіт, який добре орієнтувався в українському літературному процесі, до останніх днів свого життя був передплатником “Літературної України”, дбав і про те, щоб виголошені ним реферати неодмінно потрапляли на сторінки франкомовної і фламандської періодики Бельгії.

Цікаву франкознавчу інформацію, знаходимо, зокрема, у записі від 4. XII.1951 р. із “Щоденника” о. Кота: *“Введення в храм Пресвятої Діви Марії. В цей день припадає теж за латинським календарем свято святої Варвари, патронки вуглекопів. Наші вуглекопи відсвяткували його разом з бельгійцями. Ранком була Свята Літургія в нашій церкві в Шарлеруа (...). О годині 4 пополудні почалася святочна академія. (...) Пан М. Зборовський відчитав оповідання І. Франка “Вівчар”, де пречудово зображено переживання полонинського вівчаря в підземеллях шахти”* [С. 41]. У цьому оповіданні відчувалася своєрідна аналогія із тодішньою долею українських вуглекопів у Бельгії.

Як дізнаємося із щоденникового запису о. І. Кота подібне франківське свято, відбулося через три роки, 4 грудня 1954 р., в активному щодо українського життя місті Вам. Після Богослужіння мала місце святочна імпреза, на якій *“аматорський гурток відіграв п'єсу у двох діях під назвою “Ріпники”, побудовану на оповіданні І. Франка”*.

Цікаві доповнення до інформації, яку бачимо в щоденникових записах о. І. Кота, подає **“Ювілейний альманах 1945-2005 в 60-ліття Українського Допомогового Комітету й організованого українського громадського життя в Бельгії”**, виданий товариством українців у Бельгії за редакцією Омеляна Коваля (Брюссель-Київ-Львів, 2009), в якому маємо понад двадцять посилань, пов'язаних із творчістю Ів. Франка. Подамо найважливіші з них.

6.XI.66 р. в м. Льеж, де була особливо міцна українська громада, проводилося крайове свято Івана Франка у 50-ліття його смерті [С. 113].

1976 р. відбулося відкриття пам'ятника Івану Франкові на Франкополі. (.....). Проект пам'ятника підготував бельгійський скульптор Ван Раст зі Спа у формі печатки із зображенням голови І. Франка. Печатка з міді на скельній брилі була символічно пов'язана із поемою “Каменярі”. *“На цю урочистість, – як зазначалося в “Альманасі”, – прибуло біля 700 людей, гості з Німеччини, Англії, Франції та з Америки і Канади. Комендант табору відкрив свято промовою, а таборовики вивели інсценізацію “Каменярі” та відспівали кілька пісень. Михайло Димид продекламував Пролог до “Мойсея” Ів. Франка ... Всі учасники відспівали Франкове “Не пора! (...). Пам'ятник Івану Франкові на Франкополі є першим пам'ятником великому Каменяреві в Західній Європі”* [С. 114-115].

Окрім традиційних свят і академій на зібраннях українських громад у Бельгії час від часу читалися доповіді і реферати. Так, зокрема, 6 грудня 1981 р. у 185-у річницю народин І. Франка у філії Шапель Тразені УДК було виголошено реферат про українського поета українською та французькою мовами. Такі реферати були особливо цікавими, оскільки на них приходило досить багато людей (на останньому було близько 90 осіб).

Окрім великого святкування відбувалося 19 серпня 1956 р. в м. Дінав з нагоди 10-ліття відновлення СУМу на еміграції та 100-ліття від дня народження Івана Франка. На зустрічі, яка зібрала понад 500 осіб, сумівців і представників старшого

покоління, головну доповідь, присвячену 100-літтю від народження Івана Франка, виголосив бельгійський українець письменник М. Ломацький [С. 302].

1976 р. у 10-ліття Франкополя табір проходив під гаслом “Ум гостри – насталою волю” для відзначення 120-ліття з дня народження патрона Франкополя Івана Франка [С. 323-324]. Варто зазначити, що з часу свого заснування Франкополе стало місцем відзначення й інших пам’ятних дат у політичному й культурному житті України. Так було, скажімо, 19 жовтня 1996 р., коли тут одночасно святкувалося 30-ліття створення Франкополя, п’ятиліття проголошення державної незалежності України, 130-ліття від дня народження Михайла Грушевського, роковини народження і смерті Івана Франка. Саме того дня присутні відспівали пісню-гімн на слова І. Франка “Не пора, не пора”, поклали квіти до пам’ятника поетові, слухали виступи гостей з України депутатів Павла Мовчана та Івана Зайця, а також доповідь голови УДК магістра О. Ковалю на тему “30-ліття Франкополя”, яку доповідач пов’язав із 140-и роковинами від дня народження та до 80-и роковинами від дня смерті Великого Каменяря”. Перед виголошенням доповіді присутні слухали декламацію “Каменярів” – однієї з ранніх поезій Івана Франка [С. 382]. Ще одне величне свято із участю посла України в Бельгії, радників посольства, офіційних осіб відбувалося 30 вересня 2006 р. з нагоди 40-річчя від заснування Франкополя, 150-ліття від народження і 90-ліття від смерті українського поета.

1. Димид М. Отець Іван. Христовий воїн на чужині. – Львів: Свічадо, 2008. – 88 с.
2. Ювілейний альманах 1945-2005 в 60-ліття Українського Допомогового Комітету й організованого українського громадського життя в Бельгії (за ред. О. Ковалю). – Брюссель-Київ-Львів, 2009. – 608 с.
3. Joukovsky A. Ivan Franko. – in: *Anthologie de la littérature ukrainienne du XIe siècle au XX siècle*. Société Scientifique Ševčenko en Europe. Paris-Kyiv, 2004. – 1204 p. – P. 310-314.
4. Franko Ivan. – in: *Patrimoine littéraire européen. Anthologie en langue française / Sous la direction de J.-C. Polet*. – Bruxelles, 2000. – Vol. 12: *Mondialisation de l’Europe, 1885-1922*. – P. 690-704.
5. Wytochynska Olha. *Petite histoire de la littérature ukrainienne*. Préface de Michel Cadot. PIUF-Paris, 1996. – 88 p.